

УДК 324.849.1 (477) „2007”

Характеристики електоральної поведінки виборців України на рівні дільниць

Кирил Черкашин,

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри політології

Донецького національного університету

У статті розглянуто особливості поведінки виборців України за різними типами виборчих дільниць на прикладі парламентських виборів–2007. Усі 34 тисячі дільниць країни було класифіковано: виокремлено звичайні, спеціальні й „специфічні”, що відносяться до сіл чи міст різних типів тощо. Було проведено статистичний аналіз підсумків виборів за цими різними типами дільниць.

Ключові слова: електоральна поведінка, поведінка виборців, Україна, статистика підсумків виборів.

In the article the features of the behaviour of Ukrainian voters at different types of polling stations are analyzed based on the example of the parliamentary elections–2007. All 34,000 stations within the country are divided into ordinary, special and „specific” polling stations relating to the villages or different types of cities, etc.

Кирил Черкашин

Statistical analysis of the results of elections at the different types of stations is carried out.

Keywords: *electoral behaviour, voters' behaviour, Ukraine, statistics of the results of elections.*

В статье рассмотрены особенности поведения избирателей Украины по разным типам избирательных участков на примере парламентских выборов–2007. Все 34 тысячи участков страны были классифицированы: выделены обычные, специальные и „специфические”, относящиеся к сёлам или городам разных типов и т.д. Был проведён статистический анализ итогов выборов по этим разным типам участков.

Ключевые слова: *электоральное поведение, поведение избирателей, Украина, статистика итогов выборов.*

У сучасному світі поширений погляд про необхідність демократичності та все більшої демократизації політичного процесу. Він домінує як у громадській думці, так і в політологічних колах. Один з основних засобів такої демократизації – вибори, за допомогою яких виборці „контролюють” діяльність урядів. Не вдаючись до дискусій про те, чи дійсно необхідна демократизація і чи відбувається вона насправді, можна констатувати, що вибори й поведінка виборців є одним з ключових політичних феноменів сучасності. Отже, необхідність їхнього вивчення безсумнівна, тим більше, що в межах західної, особливо американської, політичної науки нерідко весь політичний процес оцінюють крізь призму чесності виборчого процесу.

Особливості поведінки виборців, електоральної географії України вивчали багато дослідників, серед яких можна назвати Є. Хана, О. Шаблія, В. Миронюка, С. Васильченка, О. Вишняка, К. Черкашина, Т. Андрущенко, В. Березинського, Б. Ідрисова, О. Михайлича, М. Мищенко, М. Мягкова та багатьох інших [1–12]. Це й політологи, й соціологи, й географи. Інтерес до цієї проблематики спричинений низкою факторів: 1) вираженою електоральною диференціацією території країни, 2) доступністю докладної (до самих учасників) електоральної статистики останніх кампаній [13], 3) досить високим ступенем достовірності підсумків виборів останніх років (всеукраїнські кампанії з „3-го” туру 2004 р. до президентських виборів–2010 мали незначний вплив адмінресурсу), 4) гостротою політичної боротьби в країні й політизацією „електорально-географічної” проблематики.

Напередодні чергових парламентських виборів особливо важливим стає встановлення характеристик поведінки виборців країни в ході виборів до Верховної Ради. Закономірності поведінки виборців країни з наукового погляду вивчено ще недостатньо. Спричинено це низкою факторів: політизацією проблеми; недосконалістю основного методу збирання інформації – масових опитувань, які окрім переваг, мають

і явні недоліки; незважаючи на доступність докладної електоральної статистики, її аналіз здійснюють, в основному, на рівні регіонів, рідше – округів і адміністративно-територіальних одиниць (АТО), хоча можуть проводити широкомасштабні дослідження на рівні дільниць. Якщо подібні дослідження й проводяться, то для наукової громадськості вони не є загальнодоступними. На пострадянському просторі, й в Україні зокрема, маємо незначну кількість наукових робіт, присвячених вивченню особливостей поведінки виборців на рівні дільниць [12; 14-19]. Саме тому **метою цієї роботи є** встановлення основних характеристик реалізованої поведінки виборців України на рівні дільниць на прикладі останніх парламентських виборів-2007. Акцент у роботі зроблено не на візуалізації (картографуванні підсумків), а на статистичному аналізові. Визначення стійких статистичних закономірностей може дозволити надалі здійснювати математичне моделювання предмета дослідження. Висновки, отримані в роботі, можуть бути використані як для опису ситуації в Україні, так і для порівняння підсумків дослідження із закономірностями поведінки виборців інших країн, а в прикладному відношенні – для підвищення якості ведення виборчих кампаній.

Висновки роботи базуються на аналізі значного обсягу емпіричних даних: було проаналізовано електоральну статистику з усіх виборчих дільниць країни, яких у 2007 р. було сформовано близько 34 тисяч [13]. Усі ці дільниці було класифіковано за всіма можливими категоріями: визначено спеціальні закриті дільниці (в'язниці, лікарні, кораблі тощо), а також „специфічні” – ті, до яких прикріплено „звичайні” й студентські гуртожитки, військові частини, санаторії, дільниці, на яких голосують представники компактно проживаючих етнічних груп і т.п. Окрім того, всі дільниці було класифіковано за параметрами відношення до сільських чи міських територій, зокрема: до сіл і сіл, підпорядкованих міськрадам (які перебувають у безпосередній близькості до міст), до СМТ, до міст різного рівня. Серед міст було виділено: 1) обласні центри й міста Київ і Севастополь, що мають спеціальний статус; 2) „великі міста” (з поділом на адміністративні райони); 3) „середні міста” – міста обласного підпорядкування без поділу на райони; 4) „малі міста” – підпорядковані місцевим радам інших територій тощо. Основні підсумки статистичного аналізу подано в таблиці 1.

На звичайних дільницях спостерігалися такі закономірності: за рівнем виборчої активності: мінімальна явка на вибори – у великих містах, більша частина яких розташована на Південному Сході країни; децю вищою явка була в обласних центрах; ще вище вона в „середніх” і „малих” містах; ще суттєвіше вона зростає в СМТ й селах, підпорядкованих містам. Максимальною виборча активність була на „суто” сільських територіях. Тобто можна констатувати, що на рівень виборчої активності впливають два фактори: 1) рівень урбанізації (чим він вищий, тим явка нижча, на що, ймовірно, впливає різний ступінь „індивідуалізації” переваг виборців

**Характеристики електоральної поведінки
виборців України на рівні дільниць**

Кирил Черкашин

у місті й селі), 2) „розмір” населеного пункту – чим більша кількість мешканців, тим явка нижча. Домінуючим з цих двох факторів, безумовно, є перший, оскільки явка у великих, середніх і малих містах, а також у СМТ різниться неістотно.

Таблиця 1

**Середні значення підсумків парламентських виборів-2007
за різними типами виборчих дільниць України (%)**

Типи дільниць	Кількість дільниць	Явка	„Проти всіх”	Недійсні бюлетені	„Помаранчеві”	„Євразійці”	„3-ї сили”	ПР	КПУ	БЮТ	НУ-НС
РАЗОМ	33825	68,6	2,5	1,7	48,9	37,7	9,2	31,1	5,3	31,8	16,3
Міста з районами	5720	59,2	3,6	1,5	35,8	50,1	9,1	41,2	6,5	25,7	9,4
Обл. центри	5236	59,3	3,6	1,5	42,6	44,3	8,1	35,8	6,2	30,2	11,3
„Середні міста”	3281	59,6	2,8	1,4	31,8	57,4	6,6	48,6	6,4	23,0	8,1
„Малі міста”	1800	59,8	2,6	1,6	48,6	39,7	7,5	33,0	5,3	33,4	14,1
СМТ	1822	62,4	2,6	1,7	39,4	47,9	8,4	40,2	6,2	27,1	11,7
Села, підпорядковані міськрадам	241	68,3	2,1	1,8	39,3	49,3	7,4	41,8	5,6	23,9	14,8
Тільки сільські території	18652	73,2	1,8	1,8	57,3	28,8	10,2	23,4	4,7	35,7	20,8
Усі спеціальні дільниці	1548	87,8	4,8	2,4	40,1	44,8	7,9	38,1	5,0	26,8	12,6
Лікарні	1065	85,3	3,9	2,0	40,3	45,7	8,1	38,7	5,4	27,4	12,3
Психлікарні	90	82,9	2,9	7,4	37,6	42,6	9,6	36,5	2,9	23,0	13,4
В’язниці	206	98,0	7,8	2,5	53,4	29,7	6,6	27,5	1,2	36,4	16,4
Кораблі	81	99,8	13,4	0,3	9,2	70,3	6,7	63,3	3,5	6,5	2,6
Будинки престарілих	59	91,6	1,8	4,2	34,3	51,5	8,3	36,5	12,9	18,2	15,1
Гуртожитки	323	57,5	3,4	1,6	32,3	54,6	8,1	45,8	6,3	23,9	7,9
Студ. гуртожитки	222	56,6	3,8	1,2	42,7	43,3	8,9	36,4	5,1	30,1	11,3
„І військові частини”	332	59,6	3,4	1,5	38,7	47,9	8,5	40,1	5,7	27,2	10,7
Санаторії	28	61,2	2,5	2,1	20,5	65,0	9,8	52,9	7,3	13,0	7,0
„І татари”	75	53,5	1,9	1,9	35,9	54,1	6,1	46,0	5,0	12,5	23,3
Татари	6	46,3	2,8	1,4	86,1	7,4	2,3	6,3	0,7	26,2	59,8

Закономірності за кількістю тих, хто голосував „проти всіх”, були протилежними щодо явки – чим вищий рівень урбанізації

(й „індивідуалізації”), тим вища частка „негативістів”. Максимальною ця частка була в обласних центрах, тобто в найбільших культурних центрах, мінімальною – на сільських територіях. За кількістю бюлетенів, визнаних недійсними, дуже чітких закономірностей не простежується: різниця за цим показником між територіями невелика, але загалом він був вищим у невеликих населених пунктах, особливо в селах.

Рівень підтримки політико-ідеологічних напрямків також був тісно пов'язаний з рівнем урбанізації. Максимальною підтримка „помаранчевих” сил була на сільських територіях (з великим відривом у 57%), у малих містах (значна частина міст західної й центральної України належать саме до цієї категорії), а також в обласних центрах (особливо за рахунок окремих з них, розташованих на заході й у центрі країни). Мінімальна підтримка – в середніх і великих містах, а також у СМТ і селах, підпорядкованих містам, тобто на територіях, „властивих” урбанізованому Південному Сходу. Щодо „євразійців” (політичних сил, що в передвиборчих гаслах роблять акцент на необхідності співробітництва, реінтеграції з Росією й іншими країнами СНД), відповідно, протилежні показники: мінімум – на сільських територіях (29%). Показники щодо „третіх сил” (не „помаранчевих” і не „євразійців”) найбільшими є в селах, де „розкид” середніх значень узагалі є максимальним, а також у великих містах (за рахунок більшої індивідуалізації тут вибору), тобто „механізм” зростання значень у „третіх сил” за цими двома групами територій був різним.

Що ж стосується об'єднань лідерів серед ідеологічних напрямків, то ПР мала таку саму структуру підтримки, як і всі „євразійці”: максимум у середніх містах, мінімум – у селах. У Компартії подібні показники, але максимум – у найбільших містах (проценти, одержані КПУ, були незначні, а голосування за цю партію скоріше відповідало „різноманітному” голосуванню в мегаполісах). БЮТ – лідер „помаранчевих” сил 2007 року – максимум здобув у селах та малих містах, як і всі „помаранчеві” разом. Аграрний характер підтримки іншої впливової „помаранчевої” сили – „Нашої України” – був іще більш вираженим (за рахунок Західної України). Можна зробити висновок про те, що структура підтримки політичних сил України тісно пов'язана з рівнем урбанізації, а він, у свою чергу, – з регіональною приналежністю: індустріальний і урбанізований Південний Схід чи ще істотною мірою аграрні Захід і Центр (у п'яти з семи областей Західної України більшість населення становлять сільські мешканці).

Цікавими виявилися результати на спеціальних дільницях. Загалом для цих дільниць властиві підвищені: явка, частки тих, хто голосує „проти всіх”, і бюлетенів, визнаних недійсними. А також підвищені показники „євразійців”, особливо ПР, імовірно, й у результаті певного впливу тут „адмінресурсу”. Але за різними категоріями спеціальних дільниць різниця в підсумках голосувань істотна. Описані вище особливості найбільшою

мірою властиві „звичайним” і психіатричним лікарням (в останніх – істотна частка бюлетенів, визнаних недійсними). Для в’язниць властива дуже висока явка й підвищений показник підтримки „помаранчевих”, особливо БЮТ (ця сила цілеспрямовано вела посилену роботу у місцях ув’язнення). Можливо, вплинув і „гендерний фактор”: наприклад, на останніх президентських виборах-2010 у більшості закладів пенітенціарної системи спостерігався підвищений рівень підтримки Ю. Тимошенко, а в жіночих колоніях – В. Януковича [13]. Очевидно, частина ув’язнених, не маючи інших детермінант вибору сили чи кандидата, підтримує політиків – представників протилежної статі.

Дуже високим рівнем виборчої активності характеризувалися й дільниці, сформовані для екіпажів кораблів, що не дивно, зважаючи на існуючі там умови голосування. Окрім того, тут були найвищі показники в ПР і всіх „євразійців” за рахунок того, що голосували на кораблях в основному представники Південного Сходу. Для будинків престарілих були властиві підвищені показники КПУ й знижені у БЮТ – через особливості електорату, що там перебуває.

Щодо „специфічних” дільниць (звичайних дільниць, до складу яких входили специфічні об’єкти) – показники також своєрідні. Для них характерний уже знижений рівень явки. На дільницях, до яких прикріплено гуртожитки, окрім низького рівня явки, спостерігався підвищений рівень підтримки ПР і знижений – „помаранчевих”, можливо, за рахунок того, що в основному подібні дільниці формуються на Південному Сході. Щодо студентських гуртожитків – рівень явки ще нижчий, що не дивно, адже голосування відбуваються в неділю, і частина студентів у цей час перебуває вдома. Однак рівень підтримки БЮТ у студентських гуртожитках майже такий самий, як і в країні загалом: нерідко за цю силу голосували молоді виборці, а значна частина студентських гуртожитків розташована в Києві, де рівень підтримки БЮТ у 2007 р. був високий. На дільницях, до яких прикріплено військові частини, як не дивно, явка знижена, зате показники в „євразійців” вищі за середні. У санаторіях і пансіонатах домінування ПР є ще більшим. Затє на територіях компактного проживання кримських татар – підвищені для Криму показники в „помаранчевих” сил, особливо в „Нашої України”. Найбільш яскраво ця тенденція проявилася на шістьох дільницях, сформованих тільки з татарських вулиць чи населених пунктів. Для цих дільниць були властиві: дуже низький рівень явки (46%) і дуже високий показник підтримки „Нашої України” (60%) і БЮТ (26%).

Як висновок можна констатувати, що особливості поведінки виборців на різних типах виборчих дільниць України мають яскраво виражену специфіку. А точніше – електорат, приписаний до різних типів дільниць, має виражені особливості, які відображаються й у підсумках голосувань. Дві ключові детермінанти „реалізованої” електоральної поведінки в Україні – 1) регіональна приналежність і 2) рівень урбанізації – тісно пов’язані між собою. На переважно індустріальних територіях Південного

Сходу підтримували „біло-блакитних” і „євразійські” сили загалом, на істотної мірою аграрних Заході й у Центрі країни – голосували за „помаранчевих”. Поведінка виборців на спеціальних і специфічних дільницях також має свої особливості, відмінні на різних типах таких дільниць, що в основному виражалися в підвищеному рівні підтримки „біло-блакитних” через те, що більша частина таких дільниць належить до Південного Сходу. Найбільш перспективним у вивченні поведінки виборців України видається поєднання аналізу підсумків голосувань, даних Державного реєстру виборців (списків виборців) і результатів масових опитувань. Доцільною була би перевірка одержаних результатів дослідження на підставі аналізу підсумків і інших голосувань в Україні.

Література:

1. **Хан Є. А.** Електоральна географія Криму: автореф. дис. ... канд. геогр. наук: (11.00.02) / Є. А. Хан; Одес. держ. ун-т. ім. І. І. Мечнікова. – О., 1999. – 20 с.
2. **Шаблій О. І.** Електоральна географія / О. І. Шаблій // Соціально-економічна географія України: навч. посібник. – Л.: Світ, 2000. – С. 116-131.
3. **Миронюк В. М.** Електоральна географія регіону (на матеріалах галицьких областей): автореф. дис. ... канд. геогр. наук: (11.00.02) / В. М. Миронюк; Львів. нац. ун-т. ім. Івана Франка. – Л., 2002. – 20 с.
4. Особистий сайт Сергія Васильченка: <http://vasylchenko.ucoz.ru/photo/>
5. **Вишняк О. І.** Електоральна соціологія: історія, теорії, методи: авторефер. дис. ... докт. соціол. наук: (22.00.01) / О. І. Вишняк; Ін-т. соціол. НАН України. – К., 2001. – 28 с.
6. **Черкашин К.** Стабільність електоральної географії великих міст / К. В. Черкашин // Політичний менеджмент. Науковий журнал / Голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2008. – № 3. – С. 71-86.
7. **Андрущенко Т.** Зовнішні чинники президентської виборчої кампанії 2004 року / Т. Андрущенко // Політичний менеджмент. Науковий журнал / Голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2005. – № 3. – С. 71 - 79.
8. **Березинський В. П.** Транзитивні особливості формування електорального простору сучасної України: автореф. дис. ... канд. політ. наук: (23.00.02) / В. П. Березинський; Дніпр. нац. ун-т. – Дн., 2005. – 25 с.
9. **Ідрісов Б.** Електоральна культура населення України в умовах трансформації суспільства: автореф. дис. ... канд. соціол. наук: (22.00.04) / Б. Ідрісов; НАН України. – Інститут соціології. – К., 2006. – 23 с.
10. **Михайлич О.** Динаміка електоральних орієнтацій 2006 року / О. Михайлич // Соціальна психологія. Науковий журнал / Голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2006. – №2. – С. 67 – 76

11. **Мищенко М.** Динамика эмоционального самочувствия сторонников разных политических сил (2005-2007) / М. Мищенко // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2008. – № 1. – С. 215 - 221.
12. **Мягков М.** Выборы 2010 в Украине: есть ли основания говорить о фальсификациях? / М. Мягков, П. Ордешук // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2010. – № 3. – С. 15-40.
13. Офіційний веб-сервер ЦВК України: www.cvk.gov.ua
14. **Аксёнов К. Э.** Крупный город – регион – Россия: динамика электорального поведения на парламентских выборах / К. Э. Аксёнов, А. С. Зиновьев, Д. В. Плющенко // Полис. – 2005. – № 2. – С. 41-52.
15. **Ахременко А. С.** Количественный анализ результатов выборов: современные методы и проблемы / А. С. Ахременко. – М., 2008. – 160 с.
16. **Клюенко Э.** Особенности политического выбора украинских граждан в обществах авторитарного и демократического типа (сравнительный анализ результатов выборов в Верховную Раду Украины 2006 года по зарубежному округу) / Э. Клюенко // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2006. – № 4. – С. 113-125.
17. Эволюция электорального ландшафта. Студенческая монография. Под ред. А. Сидоренко, М. : Комкнига, 2005. // Сайт Электоральная география 2.0. Статьи. <http://www.electoralgeography.com/new/ru/articles>
18. **Собянин А.** Демократия ограниченная фальсификациями. Выборы и референдумы в России в 1991 – 1993 годах. / А. Собянин, В. Суховольский. – М., 1995.
19. **Черкашин К.** Використання геоінформаційних систем у виборчих кампаніях / К. Черкашин // Політичний менеджмент. Науковий журнал / Голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2009. – № 2. – С. 99-111.